

Asia: VN/1364/2021

Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi

Lausunnonantajan lausunto

Mikä on näkemyksenne strategian tavoitteista ja toimenpidelinjauksista yleisesti?

Kulttuuriperintöstrategian laatiminen on erittäin tärkeää sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Kulttuuriperinnön strategia kytkeytyy tiiviisti sekä menneisyyden että nykyisyyden tutkimukseen, ymmärtämiseen ja tiedon soveltamiseen.

Strategiaehdotuksessa on tällä hetkellä huomattava paino aineellisella kulttuuriperinnöllä. Aineeton ja digitaalinen kulttuuriperintö voisivat näkyä selkeämmin strategiaehdotuksessa. Myös suojelun käsite olisi hyvä avata selkeästi ja suhteuttaa se Unescon yleissopimukseen. Suojelun keinot olisi hyvä listata, kuten esimerkiksi kasvatus, koulutus, tutkimus sekä tallennus ja dokumentaatio.

Strategiaehdotuksen yhteydessä käytetään vakiintunutta termiä kulttuuriperintö. Se on kuitenkin varsin taaksepäin katsova ilmaus, joka luo kuvan varastosta, johon kulttuuria kerätään ikään kuin säilöön. Uutta kulttuuriperintöä syntyy kaiken aikaa, sitä muokataan ja uudistetaan, tallennetaan, tutkitaan ja hyödynnetään monin tavoin. Kulttuuriperintöä ei tule myöskään tarkastella vain institutionaalisesti taiteen, arkkitehtuurin ja muotoilun kautta vaan tulee ottaa huomioon myös se, että suuri osa kulttuuriperinnöstä kumpuaa yksilöiden ja yhteisöjen epäinstitutionaalisesta toiminnasta.

Digitaalisen kulttuuriperinnön käytön muodot eivät ole enää erityisen uusia, eikä niitä pitäisi sellaisina kirjoittaa vuoden 2030 strategiaan. Ehdotuksessa tuodaan korostetusti esiin kirjasto-, arkisto- ja museonäkökulmia, erityisesti niiden lakisääteiset tehtävät ja taloudelliset toimintaedellytykset. Strategiaehdotuksessa mainitaan esimerkiksi Finna ja Europeana vain ympäristöinä, joissa yhteisesti kerättyä digitaalista kulttuuri-perintöaineistoa voi selailta ja hakea. Näkemys on nykynäkökulmasta suppea.

2000-luvulla tulisi nostaa esiin digitaalisen kulttuuriperinnön avoin käyttö ja käytettävyys erityisesti ihmistieteiden tutkimuksessa. Digitaalisuuden tärkein näkökulma on uuden luominen, kun data on aktiivisesti käytössä. Tulisi pohtia, miten digitaalista aineistoa saataisiin aktiivisesti käyttöön. Tämä olisi mahdollista esimerkiksi digitaalisten kulttuuriperintöaineiston tutkimuskäyttöä edistävien kansallisten tahojen, kuten esimerkiksi tutkimusinfrastruktuurien (esim. Fin-Clariah sekä EU:n ESFRI-hankkeet) kautta. Kansallisista ja kansainvälisistä infrastruktuureista ei ole mainintaa strategiaehdotuksessa.

Strategiaehdotuksessa esitetyt tavoitteet tulisi rakentaa kokonaisvaltaisemmiksi, siten että kulttuuriperintö ja sen kehittäminen huomioidaan entistä vahvemmin yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisuisissa. Kulttuuriperinnön kietoutuminen ympäristön ja kestävän talouden kysymyksiin sekä kehittämiseen kaikilla koulutuksen tasoilla tulee ottaa huomioon. Osallistava hallinta on keskeinen osa eurooppalaista kulttuuriperintöstrategiaa. Strategiaehdotuksessa ei ole huomioitu riittävästi kulttuurisen osaamisen eri aspekteja, vaikka niitä on viime vuosikymmeninä suunnitelmallisesti kehitetty. Kulttuurisessa osaamisessa ja kasvatuksessa tulee vahvemmin huomioida perinteinen ekologinen tieto sekä ylisukupolviset kestävät käsitteet.

On tärkeää huomioida strategiassa erilaiset kestävyden käsitteet (SDG:t eivät ole universaaleja) ja erilaiset kulttuuriperinnöt. Strategiaehdotusta tulisikin muuttaa siten, että jokaiseen kestävyden osa-alueeseen liitetään kulttuurinen ulottuvuus ja samalla myös erilaista kulttuuriperintöä. Olisi myös syytä nimetä (luvussa 3.) kulttuuriperinnön toimijakenttään toimijoita myös digitaalisten ihmistieteiden alalta.

Tekstiin tulisi lisätä (luku 4.2.) ”paikallinen ekologinen tieto” sekä erilaiset paikalliset kestävät toiminnat ja tavat kulttuuriperintönä sen sijaan, että puhuisimme elämisestä sopusoinnussa ympäristön kanssa. Esitämme lisäksi, että lukuun 4.3. lisätään, että kulttuuri ja kulttuuriperintö tarjoavat mahdollisuuden ylisukupolvisen kokemukseen sekä erilaisten arvojen välittämiseen (esim. ekologinen, esteettinen ja kulttuurinen). Samoin lukuun 4.4. toivomme lisäystä, että ympäristöön kietoutunutta kulttuuriperintökasvatusta tulee lisätä kaikilla kasvatuksen aloilla.

Mikä on näkemyksenne strategian tavoitteista ja toimenpidelinjauksista oman toimialanne tai tehtävänne näkökulmasta?

Strategian tavoitteet ja linjaukset erityisesti humanistisen tiedekunnan näkökulmasta

Strategiaehdotuksessa esitetään kulttuuriperintöä koskevan perustutkimuksen resurssien turvaamista, soveltavan tutkimuksen edellytysten turvaamista ja tutkimuksen monitieteisyyteen ja kansainvälisyyteen panostamista. Tiedekunta pitää näitä kaikkia erinomaisina ehdotuksina, sillä humanistinen tutkimus ja koulutus ovat avainasemassa niin aineellisen kuin aineettoman kulttuuriperinnön tarkastelussa. Kulttuuriperintöä tutkitaan monella tieteenalalla, mm. näillä: alkuperäiskansatutkimus, arkeologia, digitaaliset ihmistieteet, folkloristiikka, kansatiede, kielitiede, museologia, uskontotiede, taiteiden tutkimus, vähemmistökielten tutkimus. Monet tieteenalat ovat

hyvin pieniä (1-3 tutkijan varassa) ja edustettuina vain yhdessä tai muutamassa yliopistossa ja siten haavoittuvia.

Strategiassa olisi syytä ottaa voimakkaammin kantaa avoimen tieteen ja sen edellytysten puolesta. Tämä tarkoittaa aineistojen ja tutkimusmenetelmien avoimuutta ja mahdollisuutta avoimesti hyödyntää aineistoja, myös kaupallisesti.

Vaikka tiedekunnan näkökulmasta on tarpeen korostaa akateemista tutkimusta ja koulutusta, on hyvä muistaa, että monella alalla tutkimus on elävässä yhteydessä harrastajiin, alalla toimiviin ammattilaisiin sekä opiskelijoihin, niin tutkintoa suorittaviin kuin avoimia opintoja hakeviin. Tutkimuksessa tarvitaan myös jatkuvaa yhteistyötä yliopistojen, museoiden, arkistojen ja tutkimuslaitosten välillä. Tutkimus on luonteeltaan monitieteistä ja -menetelmäistä sekä kansainvälistä. Kaikki tämä vaatii hyvää ja vakaata resursointia.

Strategiaehdotuksessa tulisi lisäksi tarkentaa saamelaisia koskevia kohtia. Muun muassa lisätä s. 15 olevaan listaan Saamelaismuseumo Siida (Inari), joka on valtakunnallinen vastuumuseo. Tiedekunta korostaa, että alkuperäiskansatutkimuksella on tärkeä rooli monikulttuurisessa ja erityisesti alkuperäiskansojen kulttuuriperintöä koskevassa kasvatuksessa ja tutkimuksessa. Tutkimus on edistänyt paikallisen ekologisen tiedon merkityksen sekä ylipäättään kokonaisvaltaisemman kulttuuriperinnön syvällisempää ymmärtämistä. Tähän tarvitaan enemmän resursseja, erityisesti saamelaisalueen ulkopuolella, jossa tarvitaan uudenlaista ja monikulttuurisempaa kulttuuriperintökasvatusta.

Kommenttine lukuun 5.1

Kulttuuriperintö kuuluu kaikille, joten pääsy siitä nauttimiseen on turvattava. Keruussa ja tallentamisessa tulisi muistaa myös osallistavat kansalaistieteen menetelmät. Kansalaiset voivat itse kommentoida ja kartuttaa tietokantoja (esimerkiksi tallettaa aineistoa, osallistua vanhojen valokuvien tunnistukseen tai muuhun kollektiiviseen kartutukseen). Luonnonvarojen puolella tämä on yleistä; esimerkiksi kalastajat ja purjehtijat kirjaavat levähavaintoja Itämeri-tiedostoihin ja lintubongarit lintuatlaksiin jne. Kulttuuriperintöä tulisi tehdä näkyväksi esimerkiksi avainlipun tai luomumerkin kaltaisen käytännön mukaisesti, joilla voisi osoittaa kohteen tai aineiston kuuluvan arvokkaaseen yhteiseen kulttuuriperintöön.

Vähemmistöillä tulee olla mahdollisuus kehittää ja hallinnoida omaa kieli- ja kulttuuriperintöään. Suomessa tämä koskee – kansalliskielten ohella – niin perustuslaissa mainittuja kieliä (saamelaiskielet, viittomakieli ja romani) kuin uusia maahanmuuttajakieliä. Tämä tulee sanallistaa myös toimenpidelinjauksiin. Oikeuksien toteutumisen tukeminen ei ole riittävää toimintaa. Tulisi myös mainita luonnon kulttuuriympäristöt, joihin on tallennettu tärkeää kulttuuriperintöä, mm. erilaiset luontokohteet ja paikat kulttuuriperintönä. Olisi huomioitava niiden välittämä tiedon arvo sekä ylisukupolvisten kokemusten tuottaminen ja välittyminen luonnon kautta. Myös näiden teemojen tulisi näkyä toimenpidelinjauksissa heijastaen moninaista yhteiskuntaa.

Ei riitä, että alkuperäiskansojen oikeutta omaan kulttuuriperintöönsä kunnioitetaan, vaan tulee myös taata oma kulttuuriperinnön hallinta ja kehittäminen.

Kulttuuriperintökohteet, esimerkiksi arkeologiset löydökset, voivat joutua intressiristiriitojen kohteeksi maankäyttöä, maanviljelyä, rakentamista tai matkailua koskevissa kysymyksissä. Tällaiset ristiriidat on ratkaistava ja mieluiten estettävä jo ennalta.

Kommenttinne lukuun 5.2

Tiedekunnan näkemyksen mukaan toimenpidelinjauksia tulisi laajentaa myös muihin kuin vain kulttuuriperintöalan toimijoihin. Lisätään toimenpiteisiin kestävään elämäntapaan, kiertotalouteen ja ympäristön kestävään käyttöön liittyvien käytäntöjen kehittäminen ja koulutus eri koulutusasteilla. Tarkennetaan monitieteisen tutkimuksen tarvetta kulttuuriperinnön alalla. Tarvitaan enemmän sellaista tutkimusta, joka yhdistää sekä kulttuuriperintöarvot, luontoarvot sekä ekologisen kestävyuden. Erityisesti ekologinen perinteinen tieto sekä siihen liittyvät useat perinteiset taiteen muodot ovat tärkeitä tapoja kestävämmän yhteiskunnan rakentamisessa. Sisällytetään lisäksi toimenpiteisiin perinteinen ekologinen tieto, joka on tärkeä osa kulttuuriperintöä ja kokemukseen perustuvaa tietoa ja taitoja.

Kestävän kehityksen keskustelut ja niitä koskevien käytäntöjen integrointi kulttuuriperintöalaan on tärkeä tavoite. Esimerkiksi museologiassa on tarkoitus keskittyä museokäytäntöjen kriittiseen reflektioon, opetuksen monimuotoisuuteen ja kestävyteen liittyvien teemojen tuntemuksen syventämiseen.

Kulttuuriperintöä koskeva tutkimus tuo käyttökelpoista tietoa myös ilmastonmuutokseen sopeutumisessa. Koko holoseenin ajan on esiintynyt ilmastonmuutoksia, joiden dramaattisista vaikutuksista toimeentulostrategioihin ja väestömääriin opimme arkeologian ansiosta yhä uutta. Esimerkiksi jälleen ajankohtainen maatalouden muutos on ollut elintärkeä ongelma monissa vaiheissa ennen meitä koko pohjoisella havumetsävyöhykkeellä.

Kommenttinne lukuun 5.3

Kulttuuriperintötutkimusta tehdään pääasiallisesti tutkimusyliopistoissa. Strategiaesityksessä kulttuuriperintö määritellään pitkälti korkeakulttuurisesti, institutionaalisen toiminnan kuten taiteen ja designin kautta. Tämä on kuitenkin kulttuuriperintötutkimuksen (heritage studies, critical heritage studies) puitteissa varsin ongelmallinen lähtökohta. Suuri osa kulttuuriperinnöstä on ihmisten ja yhteisöjen epäinstitutionaalisesta toiminnasta, kuten perinteistä, kummunnutta, jolle on määritelty arvo yhteisenä perintönä. Esimerkiksi Unescon kulttuuriperintölistaukset näyttävät, että suuri osa

kulttuuriperinnöksi nimetyistä ilmiöistä palautuu ihmisten omaehtoiseen, epäinstitutionaalisiin käytänteisiin ja ideoihin.

Strategiassa tulee tuoda esiin tiedeyliopistojen ratkaiseva rooli kulttuuriperinnön asiantuntijakoulutuksen ja tutkimuksen turvaajana. Koulutuksen merkitys yhä korostuu, sillä vain sen avulla turvataan tutkimuksen edellytykset tulevaisuudessa. Koulutus takaa asiantuntijat taiteen ja kulttuurin kentälle. Toimenpidelinjaukset ovat erinomaisia ja tärkeitä.

Helsingin yliopistossa kulttuuriperintöaloja koskevaa koulutusta uudistetaan ja kehitetään, ja opiskelijoille tarjotaan yhä monipuolisempaa ja syvempää ajankohtaista koulutusta. Yksityiskohtana voidaan mainita museolaki (2019/314), jota tulisi selventää, jotta se ohjaisi selkeämmin alan koulutusta.

Strategiaehdotukseen tulisi saada kattavammin mukaan esittävien taiteiden (esim. musiikki, tanssi, teatteri, sirkus) asiantuntemus. Nyt esittävä taide jää käsittelemättä, vaikka esittävä taide eksplisiittisesti määritellään yhdeksi aineettoman kulttuuriperinnön muodoksi Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevassa yleissopimuksessa.

Kommenttinne lukuun 5.4

Kulttuuriperinnöllä on tärkeä merkitys kestäväälle taloudelle. Avoimen tieteen ja avointen aineistojen avulla luodaan edellytyksiä myös kaupallisille sovelluksille ja yritystoiminnalle. Kulttuuriperinnön merkitys matkailussa ja taiteissa on jo tunnetusti merkittävä.

Mikä on näkemyksenne strategian yhteiskunnallisista ja taloudellisista vaikutuksista?

Yhteiskunnallisesti kulttuuriperintö ja sen monipuolinen hoitaminen edistää tasa-arvoa ja osallisuutta turvaamalla kaikille pääsyn sekä tuottamaan että nauttimaan kulttuuriperinnöstä. Vähemmistöryhmien kulttuurin tekeminen näkyväksi on osa tasa-arvoa.

Talouden kannalta olennaista on tutkimuksen, koulutuksen ja tutkimusinfrastruktuurien vakaa kehittäminen sekä taloudellisen hyödyntämisen turvaaminen mm. lainsäädännön ja aineistojen avoimuuden keinoin.

Mahdolliset muut strategiaehdotusta koskevat huomionne.

Strategia kiinnittää huomiota ilmastoasioihin ja moninaisuuteen, mutta esitämme, että ne esitettäisiin lopullisessa strategiaesityksessä kokonaisvaltaisemmin ottaen huomioon ympäristö itsessään kulttuuriperintönä, välittäjänä ja vuorovaikutuksen osapuolena. Strategian tulisi enemmän korostaa osallistavaa hallintaa sekä kulttuuriperintökasvatusta laajasti eri yhteiskunnan aloilla ja

koulutusasteilla. Se voi olla tärkeä syrjäytymisen estäjä ja uusien ylisukupolvisten kokemusten voimavara.

Pidämme tärkeänä, että tulevassa strategiassa arvioitaisiin nykyistä laaja-alaisemmin digitaalista kulttuuriperintöä koskevia teemoja. Tulisi pohtia muun muassa sitä miten digitaalinen kulttuuriperintö voi aidosti uudistaa ja uudistua muuttuvassa yhteiskunnassa.

Kulttuuriperintöstrategiaehdotuksesta puuttuu esittävien taiteiden (esim. musiikki, teatteri, tanssi) tieteellinen tutkimuksen asiantuntemus, mikä tulisi korjata. Aineettomaan kulttuuriperintöön kuuluvien esittävien taiteiden tutkimuksen asiantuntemusta ei ole huomioitu riittävällä tavalla strategian taustaselvityksessä, sen ohjausryhmässä, työryhmässä eikä myöskään aineeton kulttuuriperintö -asiantuntijaryhmässä (2018-2022). Myöskään alan opetusta ja tutkimusta ei ole asetuksessa määritelty minkään tiedeyliopiston koulutusvastuisiin. On myös tärkeä huomata, että esittävien taiteiden tutkimukseen ja alan tulevien asiantuntijoiden koulutukseen tiedeyliopistoissa on kohdistunut resurssien huomattavaa vähenemistä. Tulee pitää huolta, että resurssiheikennykset eivät vaaranna suojelun toimeenpanoa tulevaisuudessa ammattilaisten saatavuuden ja tieteellisen tutkimuksen osalta. Tilanne olisi pian saatava korjattua, jotta strategiaehdotuksen toimenpidelinjaukset on mahdollista toteuttaa ja Suomen noudattaa niitä kansainvälisiä sitoumuksia, joita on jo aiemmin tehty.

Haluamme myös tuoda esiin, että on kulttuuriperinnön osia, joita ei tallenneta systemaattisesti; esimerkiksi kirjojen kansikuvataidetta, tuotepakkauksia tai muuta arjen käyttötaidetta ei ole koottu systemaattisesti talteen. Niitä on tallennettu lähinnä yritysten omissa arkistoissa. Näiden olemassaolo tulisi tunnistaa ja siten myös miettiä, miten ne tallennettaisiin ja kuinka ne olisivat paremmin kansalaisten saatavilla. Myöskään nimistön merkitystä ei mainita ehdotuksessa. Paikat, yritykset, organisaatiot ja tuotteet saavat nimet ja ne muovaavat kulttuuriamme ja sen muutoksia. Myös Tieteen termipankki tulisi mainita ehdotuksessa, sillä se luo aineetonta, käyttökelpoista kulttuuria ja parantaa ihmisten pääsyä osaksi tieteellistä tietoa, joka on merkittävä osa aineetonta kulttuuriamme.

Strategiaehdotuksessa tuodaan esiin digitaalisten työkalujen käyttäminen mahdollisuutena erilaisten ongelmien ratkaisemiseen ja tiedon tuomiseen kansalaisten lähelle. Digitaalisten työkalujen käyttäminen on tarkoituksenmukaista monissa yhteyksissä, mutta on pidettävä myös mielessä niiden käyttöön liittyvät turvallisuusongelmat.

Strategian valmistumisen jälkeen on tarkoitus laatia erillinen toimeenpanosuunnitelma. Pidättekö tätä tärkeänä? Jos kyllä, niin miksi?

Pidämme toimeenpanosuunnitelman laatimista ratkaisevan tärkeänä asiana, sillä toimeenpanosuunnitelman avulla strategia muuttuu toiminnaksi. Samassa yhteydessä tulisi myös päättää siitä millaisella aikataululla strategian toimeenpanoa seurataan, jotta kulttuuriperinnön suojelu varmistetaan.

Millaisia osallistamisen tapoja haluaisitte toimeenpanosuunnitelman laatimisessa käytettävän?

Pidämme tärkeänä asiantuntijoiden kuulemisia suunnitelman laatimisessa. Humanistisen tiedekunnan asiantuntijat osallistuvat mielellään erilaisiin asiantuntijaryhmiin, työpajoihin ja kuulemistilaisuuksiin. Tiedekunnan eri alojen asiantuntijat ovat käytettävissä kulttuuriperintöön liittyvän asiantuntemuksen osalta toimeenpanosuunnitelman laatimisessa.

Millaisena näkisitte oman tai edustamanne tahon roolin strategian toimeenpanossa?

Humanistisen tiedekunnan asiantuntijoiden rooli strategian toimeenpanemisessa.

Yliopistoissa on kulttuuriperinnön opetusta ja tutkimusta, ja samalla myös yhteys opettajakoulutukseen. Kulttuuriperintöön liitetty kestävyysnäkökulma on monialainen tutkimus- ja opetuskohte. On tärkeää, että ilmasto- ja ympäristökysymykset yhdistyvät kulttuuriseen ja sosiaaliseen kestävyteen.

Kulttuuriperintötyön vastuutahojen toimintaedellytykset ja riittävä resurssointi on turvattava. Muun muassa Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevassa yleissopimuksessa varoitetaan siitä, että suojelemiseen varattujen resurssien vähäisyys muodostaa vakavan uhan ja voi johtaa aineettoman kulttuuriperinnön heikentymiseen, katoamiseen ja tuhoutumiseen.

Tiedeyliopistojen ja tutkimuslaitosten yhteydessä tehtävä kulttuuriperinnön tallennus, jalostus (esimerkiksi tutkimusinfrastruktuurit ja Tieteen termipankki) tehdään pääosin kilpailulla hankerahoituksella, vaikka monelta osin toiminta on saman luonteista kuin pitkäkestoisella budjettirahoituksella tallennettava perintö kirjastoissa ja arkistoissa. Olisi toivottavaa, että myös yliopistoissa tehtävä arvokas ja laaja-alainen työ tallennus- ja kehitystyö näkyisi myös valtion budjettirahoituksessa ja ministeriön rahoitusmallin indikaattoreissa.

Myllyniemi Varpu
Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta